

novi pontis«. ²⁰ Organizacija njihova rada, podaci o plaćama različitih obrtnika, pomoćnika i radnika, koji su izneseni u spomenutoj raspravi, korisno će dopuniti ono što je o tom M. iznijela u svom prilogu.

Makova ističe da se u cehovima pojavila diferencijacija zbog trgovine nekih članova koji su se po svom imućstvenom položaju razlikovali od drugih. Kao primjer spominje krojača P. Župana i P. Šafranića, kovača I. Blažekovića, zlatara P. Krupića i druge. Ona, nadalje, tačno zaključuje da se krojač Šafranić više bavio trgovinom nego svojim zanatom, jer je on u razdoblju od 1550—57. uvezao robe u vrijednosti od 2000 fl. No, treba napomenuti da su cehovi zbog bavljenja trgovinom činili smetnje svojim članovima, kao što to pokazuje slučaj zlatara P. Krupića i I. Milovnića. ²¹ M. nadalje s pravom upozorava na karakterističnu pojavu da sinovi obogaćenih zanatlija ne nasljeđuju očev zanat, pa se na pr. Šafranićev sin u dokumentima javlja kao trgovac i gradski sudac (79, 80). Međutim, pojedini obrtnici ulažu svoj novac u zemlju ²² i vinograde ²³ pa, štaviše, svoje vino prodaju i općini. ²⁴ Neki od njih sami ili udruženi s ostalima uzimaju u zakup općinske prihode od knežije. ²⁵

Da zaključim. Vrijedan prilog E. S. Makove o zanatstvu u Zagrebu XVI st., koji je prethodio njenoj studiji o zagrebačkoj trgovini (usp. moju ocjenu u HZ XIX—XX, 1966—67, 572—575), znatno pridonosi potpunijem upoznavanju društvenih kretanja i socijalne strukture zagrebačkoga Gradeca u to doba.

Ivan Kampuš

DESANKA DINIĆ-KNEŽEVIĆ, TRGOVINA VINOM U DUBROVNIKU U XIV VEKU, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu IX/1966, 39—85.

Iako je gospodarski razvitak Dubrovnika u našoj historiografiji mnogo temeljitije istražen nego razvitak drugih dalmatinskih gradova, ipak su mnogi elementi dubrovačke ekonomike u srednjem vijeku ostali i dalje nedovoljno objašnjeni. Zbog toga monografija autorice, u kojoj iscrpno izlaže uvjete u kojima se dubrovačka trgovina vinom odvijala u XIV st., zaslužuje pažnju.

Njezin rad, koji se temelji ponajviše na neobjelodanjenjima iz Državnog arhiva u Dubrovniku, a samo dijelom na tiskanim izvorima, važan je ne samo za gospodarsku povijest Dubrovnika nego i za bolje poznavanje gospodarskog razvitka drugih dalmatinskih gradova, jer je izrađen na obilju sačuvanih podataka, u prvom redu prema dokumentima dubrovačke kancelarije, koji omogućavaju donošenje zaključaka o mnogim pitanjima proizvodnje i trgovine vinom, što za druge dalmatinske gradove nije moguće, bilo zbog toga što su notarski spisi za XIV st. fragmentarno sačuvani (Split, Šibenik) ili što ni do danas nisu temeljito proučeni (Trogir, Zadar). Ako dodam da su odluke dubrovačkih vijeća sačuvane i objelodanjene gotovo za čitavo XIV st., a da su odluke vijeća drugih dalmatinskih gradova doprle do nas tek u fragmentima (za Zadar, na primjer, nije sačuvano ništa!), postaje jasno u kakvoj prednosti je istraživač ekonomskog razvitka Dubrovnika pred istraživačem ekonomike u drugim dalmatinskim gradovima. Autorica je te prednosti potpuno iscrpila, rješavajući u svom radu mnoga pitanja oko trgovine vinom.

²⁰ I. K a m p u š, O utvrđivanju zagrebačkoga Gradeca 1557—59, u ovom svesku HZ.

²¹ 27. XI 1589. nadvojvoda Ernest piše općini da su se spomenuti zlatari potužili »quod eos in exercenda pro comodiore familiae suae sustentatione mercatura ceha ipsorum impedire nitetur« (MHZ XV, 362).

²² MHZ XII, 124, 125; MHZ XV, 192, 284.

²³ MHZ XII, 296, 297, 342; MHZ XV, 191.

²⁴ MHZ XIII, 352.

²⁵ Kampuš, Prilog poznavanju, bilj. 26, str. 10

Već na samom početku ističe da su »vinogradarstvo i vino igrali značajnu ulogu u privredi srednjevekovnog Dubrovnika«, jer je »najveći deo dubrovačke teritorije, pogodan za obrađivanje, bio pod vinogradima« (39), a zatim dodiruje neka pitanja o proizvodnji vina i agrarnim odnosima u vinogradarstvu. Konstatira da je, pored davanja vinograda u zakup (»ad partem«), »dobar deo vinograda obrađivan i slobodnom radnom snagom iz Dubrovnika i sa otoka«, a da su »radnici obično unajmljivani na nedelju dana« (43; obrađivanje vinograda »ad precium«), što je zanimljivo radi usporedbe s agrarnim odnosima u drugim dalmatinskim gradovima, budući da o takvom načinu obrađivanja vinograda u njima ima malo podataka (na primjer, Trogirski statut, L. II, c. 73). Autorica napominje pri tom da je »radni dan trajao od jutra do mraka«, a da je »opština određivala i visinu nadnica« (43). Osvrće se, zatim, na dubrovačke propise o berbi i na vrlo zanimljiv oblik trgovine vinom: na prodaju vina buduće berbe. Budući da je »za obradu vinograda bio potreban novac«, vlasnici i zakupci vinograda su »uzimali novac na zajam na račun vina buduće berbe« (50), za koje su bili »zainteresovani mnogi, pre svega zato što se dobijalo znatno jeftinije« (51). Prema arhivskim podacima iz početka XIV st. zaključuje da je »među kupcima bilo i stranaca koji su se pored drugih trgovačkih poslova bavili i zakupljivanjem vina« (51), na primjer iz Barija, Fana, Ancone, ali da je »najveći broj zakupaca ipak bio iz Dubrovnika« (53).

Valja, ipak, spomenuti da autorica nije obratila posebnu pažnju opisivanju agrarnih odnosa u vinogradarstvu, jer na desetak stranica nije moguće ni približno obuhvatiti sva pitanja oko njih (usp. iscrpno o agrarnim odnosima u Dubrovniku u XIV st.: D. Roller, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV stoljeća*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske 5, Zagreb 1955; J. Lučić, *Agrarno-proizvodni odnosi u okolici Dubrovnika*, *Zgodovinski časopis* XXII/1968, 1—2, Ljubljana 1969, 61—96). U većem dijelu rasprave autorica obrađuje probleme cijena vinu, izvoza i uvoza vina, te carina na vino, pa o tome valja nešto više reći.

Razmatranje o kretanju cijena za vino u toku XIV st. izvrsno je dokumentirano obiljem arhivskih podataka i to je, možda, najvredniji dio rasprave. U tabeli: »Cena vina buduće berbe« (58—62) autorica donosi isključivo na temelju neobjelodanjenih podataka pregled cijena budućem vinu od g. 1297—1398, a nakon toga i tabelu: »Cena vina koje se odmah isporučuje« (62), u kojoj podaci teku od god. 1305—91. Takvo mnoštvo podataka omogućilo joj je gotovo egzaktnu analizu kretanja cijena vinu u XIV st. u Dubrovniku. Podaci u tabelama odnose se pretežno na trgovinu vinom na veliko, odnosno na prodaju »vina van krčmi« (58); nasuprot tome, »cenu vina po krčmama određivala je opština, ali ne znamo kolika je bila, jer za to nemamo podataka« (58). Konstatira, zatim, da je »vino buduće berbe prodavano po znatno nižoj ceni od onoga koje je odmah isporučivano« i da je »ponekad ta razlika bila i do 100%« (58). Sažimajući podatke iz tabela konstatira da je kod proizvedenog vina »cena najviše zavisila od količine vina u gradu i od kvalitete« a da je u XIV st. iznosila »od 3 vedra za 1 perper do 1 vedra« (63), odnosno da se za 1 perper moglo kupiti od 1 do 3 vedra vina. Nasuprot tome, »cena vina buduće berbe do 1348. kreće se od 3 do 5 vedara za 1 perper«, a »do povećanja dolazi počev od 1348. tako da se 1351. jedno vedro prodaje za 1 perper« (62).

Autorica je time dodirнула problem utjecaja velike epidemije kuge iz god. 1348. na gospodarstvo Dubrovnika, o čemu je već iscrpno pisala u posebnoj raspravi (Uticaj kuge od 1348. na privredu Dubrovnika, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* V/1960, 11—33). Velik pomor stanovništva u doba kuge 1348. utjecao je i na visinu nadnica isplaćivanih obrađivačima vinograda, koje su tada »neobično porasle« (43), a na isti način rastu nakon 1348. i cijene vinu. Ti su zaključci važni i za druge dalmatinske gradove, to više što se u njima taj proces, zbog oskudnosti izvorne građe, ne može pratiti tako dobro kao u Dubrovniku, iako je sasvim sigurno da su posljedice kuge na njihovo gospodarstvo bile slične.

S obzirom na izvoz dubrovačkog vina autorica ističe da je »vino, koje su Dubrovčani dobijali sa svojih poseda, najčešće premašalo njihove potrebe, pa su ga izvozili u susedne zemlje«, a »najviše [...] u neposredno zaleđe koje je bilo siromašno vinom« (65). Oni su vino, bilo svoje, bilo iz drugih krajeva, kao posrednici, izvozili u Srbiju, Bosnu (preko Drijeva), Drač, Ulcinj i Senj. Trgovina vinom bila je razvijena i prema Levantu, o čemu je pisao već B. Krekić (Dubrovnik i Levant (1280—1460), Beograd 1956, 91—2).

Istraživanja autorice o problemu uvoza stranog vina u Dubrovnik, potkrijepljena mnogobrojnim arhivskih podacima, temeljito osvjetljavaju uzroke i uvjete u kojima se vino uvozilo u Dubrovnik, što je važno i za studij toga problema u drugim dalmatinskim gradovima. Konstatira da su Dubrovčani »da bi obezbjedili prodaju sopstvenog vina i da bi ga održali na ceni, srazmerno rano doneli odredbe kojima se zabranjuje uvoz stranog vina, pa čak i onog sa otoka« (63), o čemu se govori već u dubrovačkom statutu, ali su ipak od vremena do vremena »bili prinuđeni da ga uvoze« (69). Uzroci uvoza bili su: »nerodne godine, pomori, veća potrošnja«, a jedan od najvažnijih bilo je »puslošenje dubrovačkih vinograda od strane gospodara iz zaleđa« (69). Autorica prati podatke o uvozu stranog vina u Dubrovnik u XIV st., objašnjavajući ih pretežno sukobima Dubrovnika s vladarima iz unutrašnjosti. Konstatira da su »prvi podaci o uvozu vina sačuvani [...] iz 1318.« (69), povezujući to s ratom kralja Milutina protiv Dubrovnika 1317—18, i da »na uvoz stranog vina ponovo nailazimo tek 1347« (70). Uvoz vina oko 1350. objašnjava posljedicama kuge, a u 60-im godinama XIV st. ratom s Vojislavom Vojinovićem (71—2) i ponovo posljedicama »velike kuge, koja je 1363. zahvatila Dubrovnik« (73). U početku 70-ih godina uvoz vina rezultat je rata s Nikolom Altomanovićem.

U posljednjem dijelu rasprave autorica govori o carinama na vino. Budući da u tom tekstu ima nejasnoća, dodat ću nekoliko napomena.

Pošto je istakla da se »na sve uvezeno i izvezeno vino od najranijih vremena plaćala carina« (78), autorica konstatira da se pored te carine »plaćala i posebna taksa na sve vino u gradu« (79), ali da je ona ukinuta g. 1292, i da »prve podatke o ponovnom ubiranju carine imamo tek iz 1328.« (79). Međutim, ona ne pricizira vrste daća o kojima govori, jer se prema njezinu tekstu čini da se 1328. pobire ista daća koja je ukinuta 1292, a tu se, po svoj prilici, radi o dvije vrste daća. Daća o kojoj govori dubrovački statut pobirala se na »totum vinum civitatis Ragusii« (L. II, c. XXIX), a 1328. se biraju pobirači maloprodajne daće na vino (gabella vini), o kojoj nas precizno obavještava Liber omnium reformationum 1327. (pag XVI, c. IV, De vino quod venditur ad minutum, i c. VII, De gabella vini vendendi; ed. A. Solovjev, Beograd 1936, 92, 94). Prema spomenutoj reformaciji iz g. 1327. gabella vini je obuhvaćala, osim daće na maloprodaju vina, i carinu na izvoz dubrovačkog vina, i ta se gabella daje u zakup od 1330. dalje — o čemu autorica navodi sačuvane podatke.

Autorica, zatim, napominje da su »od 1332. pa do 1344. odluke veća izgubljene, pa nemamo podataka o visini carine«, ali prema odluci Velikog vijeća od 16. VIII 1344. zaključuje da je carina na vino smanjena »od jedne osmine na jednu dvanaestinu« (79). To je tačno, ali ona pri tom ne spominje da je već reformacijom iz g. 1327. gabella vini utvrđena u iznosu od 1/12 vrijednosti prodana vina i da je, prema tome, u razdoblju između 1327. i 1344. gabella vini povećana od 1/12 na 1/8, ili, drugim riječima, da je 1344. gabella samo vraćena na iznos utvrđen već 1327. Upravo iz spomenute odluke Velikog vijeća od 16. VIII 1344. (Monumenta Ragusina I, 159) najbolje se vidi da je dubrovačka gabella vini u stvari maloprodajna daća na vino (datum vini ad spinam).

Prateći porast zakupa gabelle vini od g. 1344. dalje autorica ističe da »u vreme opšteg povećanja cena, do koga je došlo posle kuge od 1348, nastaju promene i u visini carine za vino«, i da »19. septembra 1349. Veliko veće odlučuje da svi oni koji

u Dubrovnik uvezu strano vino moraju platiti octavam pro gabella« (79), što je utjecalo i na povećanje zakupa carine. Budući da je 1349. zakup gabelle vini iznosio 4600, a 1350 g. 5200 perpera (MR II, 81, 109), autorica smatra da je »na ovoliko povećanje svakako uticala i odluka dubrovačke opštine od 24. februara 1350, da se za strano vino koje se prodaje in Ragusio et in districtu ad spinam, plaća carina u iznosu od jedne petine« (79—80), odnosno da je carina na vinum forense *povećana* od 1/8 na 1/5 vrijednosti vina.

Autorica je donijela takav zaključak zbog toga što nije uzela u obzir razliku između carine na uvoz vinum forense i daće na maloprodaju tog vina. Prema odluci Velikog vijeća od 19. IX 1349, daća na vinum forense iznosila je »quartum ipsi comuni« i »octauum pro gabella« (MR II, 80). Uvoz vina bio je, dakle, opterećen *dvostrukom daćom*: uvoznom carinom od 1/4, koja je pripadala komuni, i maloprodajnom daćom od 1/8, koja se plaćala zakupniku gabelle vini. Ali, odlukom Velikog vijeća od 21. I 1350. — što autorica nije primijetila, pa je zbog toga i došla do zaključka o povećanju »carine za strano vino na jednu petinu« (80) — određeno je da se na uvoz stranog vina plaća općini jedna petina (»comuni quintum«), umjesto jedne četvrtine, a pored toga i uobičajena doana (»doanam consuetam«), u stvari gabella od 1/8 (MR II, 94). Prema tome — carina na vinum forense nije povećana od 1/8 na 1/5, nego je *smanjena* od 1/4 na 1/5, a gabella je ostala ista. Drugim riječima, umjesto dvostruke daće na vinum forense od $1/4 + 1/8$ (1349) utvrđena je nova, smanjena dvostruka daća od $1/5 + 1/8$ (1350). Dakako, gabella od 1/8 na prodaju vinum forense utjecala je na povećanje zakupa gabelle vini, dok je općina, s druge strane, dala 24. II 1350. u zakup pobiranje daće od 1/5, koja je njoj pripadala, i to za 3600 perpera (MR II, 97).

Ove napomene uz dubrovački sustav daća na vino u XIV st. ne umanjuju vrijednost prikazane rasprave i njezine rezultate u cjelini, osobito o kretanju cijene vinu i o uvozu vinum forense u Dubrovnik. Autorica je dosad u više rasprava posvjedočila ozbiljnost pristupa istraživanju gospodarske prošlosti Dubrovnika u XIV st. (u prošlom svesku HZ-a objelodanjen je njezin vrlo instruktivan rad: Prilog proučavanju mera za vino u Dubrovniku u XIV veku, HZ XIX—XX, 1966—67, 419—27), pa bi bilo korisno da autorica obradi na taj način i XV stoljeće dubrovačke ekonomike, jer su takve analitičke rasprave najpouzdaniji način za stvaranje sinteze o gospodarskom razvitku Dalmacije u srednjem vijeku.

Tomislav Raukar

M. M. FREJDENBERG, TORGOVLJA DALMATINSKOG GORODA
V XIII—XIV VV., sovjetskoe slavianovedenie 2, Moskva 1967, 24—37.

Već petnaestak godina skupina sovjetskih povjesničara sustavno proučava gospodarski i društveni razvitak srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije. Obiljem radova ističe se među njima M. M. Frejdenberg koji je težište postavio na studij gospodarsko-društvene problematike dalmatinskih gradova u srednjem vijeku. Njegov posljednji rad, tiskan u Moskvi 1967, odnosi se na trgovinu dalmatinskih gradova u XIII i XIV stoljeću. Važnost je rada u tome što je to prvi pokušaj uopće da se u posebnoj raspravi sintetizira dosadašnje znanje o dalmatinskoj trgovini u tom razdoblju. Na taj način sovjetski povjesničari, iako ograničeni nekim objektivnim teškoćama, ispunjavaju prazninu koju je ostavila hrvatska historiografija, a to je proučavanje gospodarsko-društvenog razvitka dalmatinskih gradova. U našoj historiografiji je studij tih problema gotovo potpuno zapostavljen, pa zbog toga valja rado vima sovjetskih povjesničara pristupiti s dužnom pažnjom. U osvrtu na najnoviji rad M. M. Frejdenberga dodat ću nekoliko napomena, izraziti neslaganje s ponekim rješenjem, ali to ne umanjuje važnost te rasprave za daljnji studij gospodarskog

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB